

TÜRKİYE VE MİSİR SOSYAL BİLGİLER DERS KİTAPLARINDA OSMANLI ALGISI: KARŞILAŞTIRMALI BİR ANALİZ¹

Ottoman Perception in Turkey's and Egypt's Social Studies Textbooks: A Comparative Analyze

Ahmed Emin OSMANOĞLU²

Özet

Bu araştırmanın temel amacı Türkiye'de 2007-2008 öğretim senesinde ilköğretim kademesi altıncı ve yedinci sınıflarda ve Mısır'da bu seviyelerin karşılığı olan ilköğretim birinci kademe 6. sınıf ile ilköğretim ikinci kademe 1. sınıfta okutulan sosyal bilgiler ders kitaplarındaki Osmanlı algısının karşılaştırmalı olarak incelenmesidir. Bu bağlamda Osmanlı algısındaki benzerlik ve farklılıkların tespit edilmesi araştırmanın temel problemini oluşturmuştur. Çalışma yöntemi nitel araştırma prosedürlerine göre şekillendirilmiştir. Veriler doküman analizi tekniğine uygun olarak toplanmış ve içerik analizi uygulanarak çözümlenmiştir. Araştırma sonucunda Türkiye'nin Mısır'a göre daha objektif söylem kullandığı, Türkiye'de nötr ifadelerin pozitif ifadelerden daha fazla olduğu, Mısır'ın ise tamamen negatif söylem kullandığı tespit edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Mısır, Türkiye, sosyal bilgiler, ders kitabı, karşılaştırmalı eğitim, Osmanlı.

Abstract

The main purpose of this research is to comparatively analyze the perception of Ottomans in the social studies textbooks used in the 6th and 7th grades of the Turkish education system and that in the social studies textbooks used in the corresponding grades of the Egyptian education system – grade1 class 6 and grade 2 class1 – for the 2007-2008 academic year. In this context, the main focus is to determine the similarities and differences between these books in terms of the perception of Ottomans. Qualitative procedures are employed in the study. Data were collected by using the document analysis technique and were analyzed with content analysis. The study suggests that the Turkish books used a more objective rhetoric compared to their Egyptian counterparts and that the expressions in the Turkish books are mostly neutral, rather than positive, while the Egyptian books used a completely negative rhetoric.

Key Words: Egypt, Turkey, social studies, text book, comparative education, Ottomans.

---

¹ Bu çalışma Marmara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü'nde hazırlanmış olan *Türkiye Cumhuriyeti ve Mısır Arap Cumhuriyeti Sosyal Bilgiler Öğretim Programları ve Ders Kitapları Karşılaştırması* adlı doktora tezinden üretilmiştir.

² Arş.Gör.Dr.; Kafkas Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, İlköğretim Bölümü, Kars, ahmed_osmanoglu@yahoo.com

GİRİŞ

Ders kitapları devletlerin ideolojilerini ve çeşitli hususlardaki algılarını yansıtan ayna vazifesi görmektedir. Algıların tespiti uluslararası ilişkilerde devlet politikalarının geliştirilmesinde son derece faydalı ve lüzumludur. Bu ve benzeri sebeplerle UNESCO, UNICEF, OECD ve WB gibi uluslararası organizasyonlar uluslararası anlayış, işbirliği, insan hakları gibi retoriklerle devletlerin öğretim programlarını ve ders kitaplarını inceleme projeleri yürütmektedirler (Pingel, 2004). Türkiye’de IRCICA, ALESCO işbirliğiyle bu konuda karşılıklı çalışmalar yapmaktadır (URL, 1). Üç kıtanın birleşme noktasında, Kafkasya, Balkanlar ve Ortadoğu gibi sıcak bölgelerin merkezinde olan Türkiye’nin bölgede barışı korumaya katkı sağlaması, kendi eğitim sistemini daha iyileştirmesi için bu ve benzeri çalışmaları genişletmesi ve sürekli kılması gerekmektedir. Özellikle istikrarsızlığın arttırıldığı, çeşitli hâkimiyet senaryolarının kurgulandığı Ortadoğu ile çeşitli alanlarla ilgilenmek Türkiye için mühimdir. Nitekim Osmanlı Devleti’nin Ortadoğu’dan çekilmesiyle bölgede büyük bir boşluk meydana gelmiştir. Bölge 1920’den beri devamlı bir kargaşa içerisinde kalmıştır.

Bölgenin büyük ehemmiyetine binaen ABD’nin ve İngiltere’nin bu bölge üzerinde birtakım stratejileri ve rekabetleri mevcuttur. ABD’nin eski Güvenlik Danışmanı Condolezza Rice’in 7 Ağustos 2003’te The Washington Post’ta yayınlanan ve 22 ülkeyi hedef alan Transforming the Middle East (Ortadoğu’yu Dönüştürmek) başlıklı makalesinde ABD Başkanı G. W. Bush’un 6 Kasım 2003’te açıkladığı Ortadoğu’yu Özgürleştirme (!) Stratejisi, Başkan Yardımcısı Dick Cheney’in Davosta açıkladığı Büyük Ortadoğu Reform Projesi, 21. yüzyılda Türkiye’nin yanı başında büyük hareketliliklerin planlandığını göstermektedir (Evcioğlu, 2005). Bu bağlamda Türkiye, Ortadoğu yapılanmasının ve düzeninin kendi menfaatleri doğrultusunda oluşması için çalışmalıdır (Bıyıklı, 2006).

Araştırmaya konu olarak seçilen Mısır, Ortadoğu’nun Türkiye gibi merkez ülkelerinden birisidir. Resmî olarak 85 milyonluk (URL, 2) (gayr-i resmî tahmin edilen 110 milyon) nüfusu ile Ortadoğu Bölgesi’nin en kalabalık ülkelerinden biri olup aynı zamanda en büyük ekonomilerinden birini de oluşturmaktadır. Ayrıca, Arap dünyasının en güçlü ülkesidir (Memiş, 2002). Mısır’ın sadece Arap dünyasının değil aynı zamanda hem Afrika’nın hem de Üçüncü Dünyanın en kilit ülkelerinden birisi olduğu, Mısır’da ortaya çıkan siyasî, sosyal ya da iktisadî anlamda kayda değer değişikliklerin çok kısa bir sürede neredeyse bütün bir coğrafyayı etkileyebilmekte olduğu görülmüştür.

Türkiye kendi menfaatlerini korumak, bölgedeki barış ve güvenlik atmosferini geliştirebilmek için Ortadoğu’daki gelişim dinamiklerini anlamalıdır. Buralarda olup bitenler hakkında en sağlam verilere ulaşılmalı ve gereken önlemler alınmalıdır. Örneğin, bugün Arap ülkeleri ders kitaplarında yaygın olarak bölgenin Osmanlı hâkimiyetinde geçen dönemini karanlık ve verimsiz olarak şuur altlarına yerleştirme politikası takip etmektedirler. Ders kitaplarında Türkler hakkında birçok menfi değerlendirmeler mevcuttur (Cevizli, 2004). Bu ve benzeri durumların bilimsel olarak tespit edilmesi,

diplomatik olarak önlenmesi, uluslararası hoşgörünün geliştirilmesi maksadıyla ülkeler arası mukayeseli eğitim çalışmaları yapmak son derece önemlidir. Bununla birlikte, mukayeseli çalışmalar bilim, teknoloji ve iletişim alanlarındaki seri gelişmelerin yol açtığı ve zorunlu kıldığı sürekli program geliştirme çalışmalarına kaynak temin etmek için ihtiyaç duyulan geniş çaplı dokümanları da sağlayacaktır (Demirel, 2006).

Ülkemizde gerek Osmanlı döneminde gerekse Cumhuriyetin kuruluşundan sonra yurt dışına eğitim konularında incelemeler yapmak üzere birçok öğrenci gönderilmiştir (Ergun, 1985). Ancak öğrenci gönderilirken, dikkatler daha çok iktisaden gelişmiş olan Avrupa ülkeleri, Amerika Birleşik Devletleri ve Japonya'ya çevrilmiştir. Ortadoğu ülkeleri ihmal edilmiştir. Ayrıca diğer ülkeler ile ilgili yapılan eğitim çalışmaları umumî olarak eğitim sistemlerinin karşılaştırılması ile sınırlı kalmıştır. Ders kitaplarının karşılaştırmalı incelemesi ise sınırlıdır. Özellikle Mısır sosyal bilgiler ders kitaplarının Türkiye sosyal bilgiler ders kitapları ile karşılaştırmalı incelemesi yapılmamıştır. Ülkemizde Mısır sosyal bilgiler ve tarih ders kitapları ile ilgili karşılaştırmalı yapılan kısıtlı miktarda çalışma mevcuttur.

Kurşun (2011), Uluslararası İlişkilerde Bir Araç Olarak Tarih Yazımı: Mısır Ders Kitaplarındaki Değişim Üzerine Tenkitçi Bir Yaklaşım adlı çalışmasında önce Arap coğrafyasında modern Arap tarih yazımı hakkında bilgi vermiş, sonra da Mısır tarih yazımında meydana gelen değişimlere yer vermiştir. Örnek olarak 2007-2008 eğitim-öğretim senesi için hazırlanan sosyal bilgiler II. kademe 3. sınıf ders kitabıyla 2010-2011 eğitim-öğretim senesi için hazırlanan sosyal bilgiler ders kitabında Osmanlı Devleti'nin Mısır'daki varlığı konusundaki yazım üslubuna değinmiştir. Osmanlı Devleti'nin varlığının 2007-2008 senesi ders kitabında fetih olarak geçerken 2010-2011 ders senesi kitabında saldırı olarak değiştirildiğini belirtmiş, bunun da Türkiye'nin Ortadoğu coğrafyasında güçlenen rolüne karşı bir tavır alış olabileceği yorumunu yapmıştır.

Uysal (2011), Ortadoğu'da Türkiye Algısı: Mısır Örneği adlı çalışmasında Mısır'da Türkiye'ye yönelik ilginin düzeyi ve bu ilginin aldığı biçimi (sempati veya eleştiri) ortaya koymayı amaçlamıştır. Veri toplamak için Kahire'deki Amerikan Üniversitesi öğrencilerinden 281 kişi ile (orta ve üst sınıf Mısırlılarla) anket yapıldığı, ayrıca 30 Mısırlı ile derinlemesine mülakat yapıldığı, verilerin analizinde içerik analizi yöntemi kullanıldığı belirtilmiştir. Araştırmada Sanawe denilen liselerde okutulan 2005-2006 Tarihli İslâm Medeniyeti ve Modern Arap Tarihi ders kitabı incelenmiştir. İnceleme sonucunda Osmanlı döneminin genel olarak olumsuzlandığı sonucuna ulaşılmıştır.

Yılmaz ve Osmanoğlu (2009), Mısır Ders Kitaplarında Türk İmajı adlı çalışmalarında Mısır sosyal bilgiler ders kitaplarındaki Türk imajını belirlemeyi amaçlamışlardır. Tarama modeline dayanan çalışmada 2007-2008 eğitim öğretim senesinde Mısır'da II. kademe 3. sınıflarda okutulan sosyal bilgiler ders kitabı örneklem olarak ele alınmıştır. Veriler doküman incelemesi

yoluyla toplanmış, betimsel analiz yöntemiyle analiz edilmiştir. Araştırmanın bulgularında ders kitabı yazarlarının Mısır'daki Türk hâkimiyetini konu başlığında fetih olarak ifade ettikleri, ancak bu ifadeyi konu anlatımında işgal olarak değiştirdikleri, Mısır'daki sosyal, siyasî, ekonomik, sağlık, dinî ve askerî gerilemelerin tek sebebinin Osmanlı Devleti idaresi olarak gösterildiği belirlenmiştir. Araştırmanın sonucunda Türk imajının olumsuz olarak çizildiği saptanmıştır.

Bakkar (1985), *Qualitative Aspects of Egyptian Social Studies Textbook* (Mısır Sosyal Bilgiler Ders Kitaplarının Niteliği) adlı çalışmasında Mısırlı eğitimcilerin dikkatlerini sosyal bilgiler ders kitaplarının niteliğine çekmeyi amaçlamıştır. Örneklem olarak 1970'de ve 1983'te okutulan ve 7.-9. sınıflara ait sosyal bilgiler (vatandaşlık, tarih ve coğrafya kitapları) ders kitaplarını seçmiştir. Veri toplama yöntemi olarak kullanılan ölçekte toplam 9 ders kitabının toplam sayfa sayısı, giriş kısmına, haritalara, resimlere, alıştırmalara, özete ayrılan ve yazılı sayfalara ayrılan sayfa sayısı, sayfadaki kelime sayısı, kitaptaki kelime sayısı ve bir sayfanın 200 kelimedenden oluştuğu kabulüne dayanan bir kitaptaki standart sayfa sayısı bilgilerine yer verilmiştir. Bu ölçek temel alınarak 1970 ve 1983 senelerinde seçilen ders kitaplarında meydana gelen değişime yer verilmiştir. Araştırma sonucunda ders kitaplarında bilgi yoğunluğunda artış belirlenmiştir. Bu durum 1970 sonrasında eğitimde fırsat eşitliği neticesinde Mısırlı öğrencilerin yeteneğindeki artışla açıklanmıştır.

Yukarıda verilen bilgiler bağlamında bu araştırmanın temel problemi şudur: Mısır ve Türkiye'de 2007–2008 senelerinde okutulan sosyal bilgiler ders kitapları arasında Osmanlı algısı bakımından benzerlik ve farklılıklar nelerdir? Araştırmanın alt problemleri şunlardır:

- 1- Türkiye sosyal bilgiler ders kitaplarında Osmanlı algısı nasıldır?
- 2- Mısır sosyal bilgiler ders kitaplarında Osmanlı algısı nasıldır?

Yöntem

Evren ve Örneklem

Bu çalışma nitel araştırma modeline dayalı doküman analizi yöntemiyle gerçekleştirilmiştir. Çalışmada nitel araştırmanın tabiatına uygun olarak evren belirtilmemiştir. Bütüncül bir resim ve derinlemesine bilgi edinmek için amaçlı örnekleme yöntemi tercih edilmiştir. 2007-2008 senelerinde okutulmuş ders kitapları araştırmanın örneklemini oluşturmaktadır. Kitapların künyeleri aşağıda belirtilmiştir. Künyelerin sonunda her bir kitap için çalışmada kullanılan rumuzlar belirtilmiştir:

- Kolukısa, E. A., Tokcan, H., Akbaba, B. (2006). *İlköğretim 6. Sınıf Sosyal Bilgiler Ders Kitabı*. Ankara: A Yayınları. (1. Kitap)
- Polat, M. M., Kaya, N., Koyuncu, M., Özcan, A. (2008). *7. Sınıf Sosyal Bilgiler Ders Kitabı*. İstanbul: Millî Eğitim Bakanlığı. (2. Kitap)
- Fare'a Hasan Mohammad, Samer Mostafa Solayman, Sa'ad Sayyed Mohammad al-Fajjal, Mamdoh Mohammad Redwab Khalel, Hajjace Abdolqader Ahmad vd., (2007). *Derâsât al-Ejtema' iyya, al-Mavared*

- wa'l-Shakhseyyât, al-Saff al-Sades, al-Fasl al-Derâse al-Awwal.* al-Kahera: Wuzarat al-Tarbeyya wa al-Ta'lem. (3. Kitap)
- Fare'a Hasan Mohammad, Samer Mostafa Solayman, Sa'ad Sayyed Mohammad al-Fajjal, Mamdoh Mohammad Redwab Khalel, Hajjace Abdolqader Ahmad vd., (2007). *Derâsât al-Ejtema'iyya, al-Mawared wa'l-Shakhseyyât, al-Saff al-Sades, al-Fasl al-Derâse al-Sane.* al-Kahera: Wuzarat al-Tarbeyya wa al-Ta'lem. (4. Kitap)
- Ahmad Hosayn al-Lagane, Fare'a Hasan Mohammad, Samer Abdoulbaset Ebrahim, Sayfadden Abdoulazez vd., (2007). *Derâsât al-Ejtema'iyya, Gografya al-Wataneyya wa Ma'alem al-Tarekh al-Eslame, al-Fasl al-Derâse al-Awwal.* al-Kahera: Wuzarat al-Tarbeyya wa al-Ta'lem. (5. Kitap)
- Ahmad Hosayn al-Lagane, Fare'a Hasan Mohammad, Samer Abdoulbaset Ebrahim, Sayfadden Abdoulazez vd., (2007). *Derâsât al-Ejtema'iyya, Gografya al-Wataneyya wa Ma'alem al-Tarekh al-Eslame, al-Fasl al-Derâse al-Sane.* al-Kahera: Wuzarat al-Tarbeyya wa al-Ta'lem. (6. Kitap)

Araştırmanın içerik analizi kısmında örneklem olarak bu ders kitaplarının metinleri alınmıştır. Türkiye ders kitaplarında İstiklal marşı, Atatürk'ün gençliğe hitabesi, içindekiler kısmı, ders kitabı organizasyon şeması, ünite değerlendirme soruları, sözlük, kaynakçalar ve kronoloji kısımları, Mısır ders kitaplarında ise ünite içi ve sonu değerlendirme kısımları analiz dışı tutulmuştur.

Veri Toplama Yöntemi

Veriler doküman analizi tekniğine uygun olarak toplanmıştır. Birinci aşamada Türkiye ve Mısır sosyal bilgiler ders kitapları temin edilmiştir. Araştırmacı Mısır'daki dokümanlara ulaşmak için resmî izinli ve Millî Eğitim Bakanlığı araştırma burslusu olarak Mısır'a gitmiştir. İkinci aşamada bu ülkenin program ve ders kitabı temin edilmiş, bu materyallerin resmî oluşları teyit edilmiştir. Ders kitaplarının her iki ülkede de devlet izniyle ve kontrolünde basılmakta ve dağıtılmakta olması; üzerlerindeki amblem ve antetlerin bu durumu teyit etmesi; bunlardan elde edilen verilerin orijinalliğini sağlamaktadır. Üçüncü aşamada Arapça dokümanlar Türkçeye çevrilmiştir. Çeviriler yapılırken iyi seviyede İngilizce bilen, İngiliz Edebiyatı Bölümü mezunu Mısırlı Arapça öğretmenlerinden, Mısırlı ve Türkoloji alanında doktorasını tamamlamış iyi seviyede Türkçe bilen öğretim elemanlarından ve İlahiyat Fakültesi öğretim üyelerinden gerektiğince destek alınmıştır.

Veri Analiz Yöntemi

Çalışmanın dördüncü aşamasında ders kitapları içerik analizine tabi tutulmuştur. İçerik analizi için ilk önce kategori sistemi oluşturulmuştur. Çalışmada kullanılan kategori, diğer bir ifadeyle ölçek, araştırma sorusuna göre oluşturulmuş, literatür taraması ve ders kitaplarının ön okuması ile

netleştirilmiş ve uzman görüşü alınarak son halini almıştır. Kategori her iki devlet ders kitaplarını kapsayabilecek genişlikte ve evrensellikte oluşturulmuştur. Buna göre Osmanlı kategorisinin tanımı şöyledir:

Anadolu'da kurulmuş, 13. yüzyıl sonlarından 20. yüzyılın ilk çeyreğine değin varlığını sürdürmüş, en geniş sınırları bugünkü Arnavutluk, Yunanistan, Bulgaristan, Yugoslavya, Romanya ve Akdeniz'in doğusundaki adalar, Macaristan ve Rusya'nın bazı kesimleri, Kafkasya, Irak, Suriye, Filistin, Mısır ve Cezayir'e kadar tüm Kuzey Afrika ve Arabistan olan Türk devleti. Bu bağlamda Osmanlı İmparatorluğu, Osmanlı Devleti, Osmanlı idarecileri, Osmanlı ordusu, Osmanlı hoş görüşü, Osmanlı adaleti, Osmanlı/lar vb ile ilgili olan kelime ve temalar.

Kategori belirlendikten sonra kayıt çözümleme birimi olarak kelime ve tema, bağlam birimi olarak cümle kabul edilmiştir. Tespit edilen her kelime ve temaya 1 puan verilmiştir. Kelime ve temaların pozitif taraflı, negatif taraflı ve nötr (tarafsız, objektif) olarak sınıflandırılmasında da bağlam birimi olarak cümleler kullanılmıştır. Buna göre bir kategorinin frekansını belirlemenin yanında hangi nitelikte ele alındığının belirlenmesi de sağlanmıştır.

İçerik analizinde güvenilirlik çeteleme yapan kişilerin metinleri aynı biçimde anlayıp anlamadığına bağlıdır. Çetelemeye katılan kişilerin sayısı arttıkça ve aralarındaki anlayış birliği zayıfladıkça güvenilirlik düşer. Kategori oluşturma, tanımlama ve çeteleme işlemlerinin tek kişi tarafından yapılması güvenilirliği artırır. Bu durumda aynı kişinin farklı zamanlarda yaptığı çetelemeler arasındaki ilişki oranının yüksek olması gerekir. Ayrıca, çeteleme alanda uzmanlara da kontrol ettirilerek aradaki görüş birliği test edilir. %80'lik bir görüş birliği araştırmanın güvenilirliğini/tutarlılığını gösterir (İnal, 2004). Bu çalışma tek bir araştırmacı tarafından yapılmıştır. Kategori oluşturma esnasında eğitim bilimlerinde uzman 2 öğretim üyesinin görüşüne de başvurulmuş ve görüş birlikteliği sağlanmıştır. Kategoriler oluşturulduktan sonra çetelemeye geçilmiştir. Çetelemeler esnasında fark edilen her tutarsız çetelemede veya çetelemeyle ilgili karar değişikliğinde çeteleme işlemi iptal edilerek başa dönülmüştür. Çeteleme tarzında tutarlılık sağlandıktan iki hafta sonra tekrar çeteleme yapılmıştır. İki çeteleme arasında yaklaşık %95 oranın da çeteleme ortaklığı saptanmıştır.

Araştırmanın iç geçerliliği ve inandırıcılığının sağlanması için yapılan çeteleme, örneklem alınmaksızın Osmanlı (Mısır ders kitapları için) kategorisinde 3 eğitim bilimleri uzmanına tekrar yaptırılmıştır. Yapılan çetelemelerde Osmanlı kategorisinde %95 oranında görüş birliği sağlanmıştır. Bu oranlar dikkate alındığında yapılan çetelemelerin güvenilirlikleri ve inandırıcılığı (iç geçerliliği) sağlanmıştır.

Gökçe (2006, s.83) ders kitaplarındaki içerik analizinde kategorilerin tanımlarından başka geçerliği ölçme aracı bulunmadığını belirtmektedir. Kategorilerin tanımları herkesçe paylaşılır nitelikte olduğu ve böylece araştırma ölçeğinin gerçekte ölçmek istediği şeyi ölçtüğü kanaati oluşursa, araştırmanın geçerliği sağlanmış olur. Alkan ise (1989, 207, 208; akt.: İnal, 2004, s.163, 164) içerik analizinin içerik geçerliğinin iki temel ölçüsü

olduğunu belirtmektedir: İlk ölçeklerin (kategorilerin) ölçme açısından uygunluğudur. Araştırmada bu geçerlik sonuçların geçerli ve tutarlı olması ile değerlendirilmiştir. İkinci ölçü ise örnekleme alınan metinlerin konunun işlenmesi için yeterli kapsam ve boyutları içermesi ile ilgilidir. Araştırmada örneklem alınmaması bu yönden de geçerliğin sağlandığını göstermektedir. Araştırmada kullanılan kategori literatür taraması yapılarak oluşturulmuş, geçerlik bakımından sıkıntı oluşturmayacak şekilde kapsamlı ve geniş tutulmuştur.

Araştırmanın Birinci Alt Problemine Yönelik Bulgular

İncelenen 2 ders kitabında Osmanlı kategorisi toplam 777 kez çetelelenmiştir. Bu bağlamda yapılan analizin bulgularının pozitif, negatif ve nötr olarak kullanımları Tablo 1’de sunulmuştur:

Tablo 1. Osmanlı kategorisinin pozitif, negatif ve nötr kullanımına göre frekans ve yüzdeler dağılımı

Kategori	Pozitif	Negatif	Nötr	Toplam
	f (%)	f (%)	f (%)	f (%)
Osmanlı	259 (%33,33)	21 (%2,70)	497 (%63,96)	777 (100)

Tablo 1’e göre Osmanlı kategorisinde 777 çeteleme yapılmıştır. Çetelemelerde 259 kez (%33,33) pozitif, 21 kez (%2,70) negatif ve 497 kez (%63,96) nötr çeteleme tespit edilmiştir. Buna göre yanlış ifadelerin oranı %36,03 iken, yanlış ifadelerin oranı %63,96’dır.

Pozitif çetelemeler içerisinde Osmanlı hoşgörüsü ve insan hakları teması önemli yer tutmaktadır. Bununla ilgili örnek cümleler aşağıda sunulmuştur:

Cihan Padişahından İnsan Hakları Dersi... Patriğe şöyle seslendi: “Ayağa kalk, ben Sultan Mehmed sana ve arkadaşlarına bütün halka söylüyorum ki bugünden itibaren artık ne hayatınız ne de hürriyetiniz konusunda benim gazabımdan korkmayınız. Sonra ordusunun kumandanlarına dönerek askerlerin halka hiçbir kötülük yapmamalarını emretti. Herhangi biri bu emre itaat etmezse onun ölümle cezalandırılacağını bildirdi...(5. Kitap, s.155). Osmanlı Devleti kişi hürriyetlerine sahip insanların haklarını korumakla sorumludur. Kişi özgürlüğü her türlü baskı ve zorlamaya karşı korunmuştur. Hiç kimse kanunun belirlediği sebeplerin dışında herhangi bir bahane ile cezalandırılmaz... Genel düzeni ve asayişini bozmamak şartıyla bütün dinlerin uygulanması serbesttir. Hepsinin güvenliğini devlet sağlayacaktır. Eğitim serbesttir. Kanuna uymak şartıyla her Osmanlı vatandaşı özel ve genel eğitim alma hakkına sahiptir... Osmanlı Devleti’nde herkesin evinde herhangi bir baskıya maruz

kalmadan yaşama hakkı vardır... (5. Kitap, s.161). Her caminin yanında bir kilise inşa edilecek...(5. Kitap, s.171). Osmanlılar fethettikleri yerlerde kendi medeniyetlerini yansıtan eserlerin yanında var olan tarihi ve kültürel mirasa sahip çıkıyorlardı...(6. Kitap, s.60). Osmanlı toplumunda Müslüman, Hristiyan ve Yahudi gibi çeşitli din ve ırktan insanlar bir arada yaşıyordu...(6. Kitap, s.72). Hoşgörünün vatani Osmanlı...(6. Kitap, s.73). Bizim ısrarla üzerinde durmamız gereken nokta, yürekte gelen bir hoşgörü yanında, bu hoşgörünün hukuki temellerini de görmek, anlamak ve anlatmaktır. (6. Kitap, s.72).

Yukarıdaki cümlelerde Osmanlı Devleti'nin toplumdaki din ayrımına hoşgörü ile yaklaştığı, dini inançtaki serbestliğin insan haklarına olan saygıdan kaynaklandığı vurgulanmıştır. Devletin kanunlara uymak şartıyla eğitim hakkı, mülkiyet hakkı, konut dokunulmazlığı, can güvenliği gibi hakları devlet yönetiminin felsefesinin gereği olarak korumakla vazifeli olduğu belirtilmiştir.

Pozitif çetelemelerde karşılaşılan diğer bir tema ise Osmanlı kahramanlığıdır. Bununla ilgili örnek cümleler aşağıda sunulmuştur:

Osmanlı Devleti küçük bir beylik iken kısa sürede küçük bir devlet haline gelmiştir. Özellikle Bizans'a karşı kazandığımız zaferler sayesinde komşu beyliklerdeki gazilerin takdirlerini kazanmayı başardık...Kısa sürede uç bölgelerdeki en güçlü beylik haline gelmiş olduk...(6. Kitap, s.58). Söz konusu dervişler yerli halkın gönlünü kazanmışlar ve asıl fetih hareketinin zeminini hazırlamışlardır (6. Kitap, s.61). Osmanlı Devleti günden güne sınırlarını nasıl genişletiyordu?(6. Kitap, s.62). Osmanlı Denizlerin Fatihi... Bir kara devleti olarak kurulan Osmanlı Devleti hızla genişlerken denizlerde hakimiyetini nasıl sağladı?... Osmanlı donanması Akdeniz'in en etkili gücü oldu...(6. Kitap, s.68). Birbirlerine her zaman rakip olan Hristiyan âlemi hükümdarlarının yardımı koşacaklarına korkmadan, müthiş bir kuvvetle oraya saldırırım. Siz Asya'yı ele geçirirken, ben de Afrika'yı dize getirir zaferlerinize zafer katmış olurum...Gazilerden korkan düşmanlar korkup kaçmaya başladılar...(6. Kitap, s.69). Ordunun moralini yükseltirken çıkardığı müthiş gümbürtüyle düşmanın moralini yok eder onları bozguna uğrattı...(6. Kitap, s.78).

Yukarıdaki cümlelerde Osmanlı Devleti'nin büyümesi, sınırlarının gelişmesi, fetihleri, savaşlardaki başarıları kahramanlık teması etrafında anlatılmıştır.

Pozitif çetelemelerde karşılaşılan diğer bir tema ise Osmanlıların temizlik ve ahlak anlayışlarıdır. Bununla ilgili örnek cümleler aşağıda sunulmuştur:

Türklerde vebanın müthiş tesirlerine dair anlatılan şeylerin hepsi masal. Bizde çok yaygın ve zalimane bir hastalık olan çiçek hastalığını burada, keşfettikleri bir aşı ile önlüyorlar... M.

Serrano: “Bıraktıkları hayratlar hangi çeşit olursa olsun bizdekinden fazladır. Bu yüzden yaşarken bile bizden daha cömerttirler. Dört imparator tarafından yapılan dört büyük caminin etrafı hayrat ile doludur.... Kasabalar ve تنها yol kıyılarına yolcular için kervansaraylar yaptırır, yollar açtırırılar... Halkın bedava olarak faydalandığı bu yapılar öyle muhteşemdir ki saraya benzerler.... Sadece insanlara değil, hayvanlara da yapılan iyilik çok büyük sevaptır...(6. Kitap, s.83). Jean Theveno: “Ramazan Bayramı, Türklerin en büyük bayramıdır ve bu bayramda övülmeye değer bir şeye uyarlar. Bu bütün düşmanlarından özür dilemeleri ve onlarla barışmalarıdır...(6. Kitap, s.84). Durand De Fontmagne: Türkler, çocukları çok seviyorlar. Çocuklar ana babalarına karşı çok saygılı oluyorlar. Bir aile babası, ailesi içinde hükümdarın ülkede gördüğü saygıdan daha büyüğünü görür. O. Ghiselin De Busbecq: “Çirkin görünüşlü yahut fena kokulu herhangi bir şeye rastlamadım... İçki, kumar ve aşırı eğlence düşkünlüğüne hiçbir yerde rastlamazsınız. Türkler vücudu temiz tutmak için olduğu kadar sağlıkları için de sık sık hamama giderler...(6. Kitap, s.85).

Yukarıdaki cümlelerde Osmanlı toplumundaki yardımseverlik, temizlik, büyüklere saygı ve küçüklere sevgi yabancı seyyahların hatıratlarından aktarılmıştır. Bu temalardan başka adalet, sabır, vatanseverlik gibi temalarla da olumlama yapılmıştır.

Osmanlı Devleti ile ilgili negatif çetelemelere devletin içerisine düştüğü zaafiyet, yenilgiler, isyanlar, halkın fakr-u zaruret içerisine düşmesine yer verilmiştir. Örnek cümleler aşağıda sunulmuştur:

Ancak yenilgiye uğradı...(6. Kitap, s.70). Ruslarla yapılan savaşta Ruslar, Boğdan, Eflak, Yaş ve Bükreş'i ele geçirdiler. Akdeniz'e giren Rus donanması Çeşme yakınlarında Osmanlı donanmasını yaktı (1770); Osmanlı Devleti Rusya ile Küçük Kaynarca anlaşmasını imzaladı. Buna göre Kırım'ın bağımsızlığı kabul edilirken, Ruslara boğazlardan geçiş hakkı verildi...(6. Kitap, s.71). Türklerin Viyana'yı terk etmesinden sonra Türk kilimleri, halıları çadırlar içinde kalmıştır...(6. Kitap, s.79). Osmanlı Devleti'nde sosyal ve kültürel yeniliklerin ve değişimin yaşandığı lale devri dönemin sadrazamının öldürülmesi ve padişahın tahttan inmesine sebep olan Patrona Halil İsyanı ile sona erdi...(6. Kitap, s.76). Ekonomisi tarıma dayalı Osmanlı Devleti'nde çiftçiler, geçim sıkıntısı içindeydiler. %90'e varan faiz borcunu ödemekte zorlanan çiftçiler ürünlerini hasattan önce bu kimselere satmak zorunda kalıyordu...(6. Kitap, s.89).

Yukarıdaki cümlelerde Osmanlı Devleti sınırlarının küçülmeye başlaması ile ekonomisindeki daralma ve neticeleri olumsuzlanmıştır.

Osmanlı Devleti ile ilgili nötr çetelemelere örnekler aşağıda sunulmuştur:

Türklerin Rumeli'ye geçişleri başlangıçta Türk dervişleri ile başlamıştır...(6. Kitap, s.61). Tımarlı sipahiler: Osmanlı Devletinin en önemli askeri kuvveti tımarlı atlı birliklerdir...(6. Kitap, s.63). Böylece gündün güne yeniçeri sayısı artar...(6. Kitap, s.62). Başlangıçta divana hükümdar başkanlık yaparken Fatih Sultan Mehmet'ten sonra sadrazam başkanlık etmiştir...(6. Kitap, s.63). İstanbul Osmanlı Devleti'nin Anadolu ve Rumeli topraklarında yer almaktadır. Kurduğu ilk saray şehrin ortasında idi...(6. Kitap, s.64). Fatih'in faaliyetlerini göz önünde bulundurduğunuzda bu dönemi Osmanlı tarihi açısından nasıl değerlendirirsiniz?...(6. Kitap, s.65). Kıbrıs Kralı zaman zaman Osmanlı aleyhine kurulan ittifaklara destek vermiştir. (6. Kitap, s.70).

Yukarıdaki cümlelerde pozitif veya negatif değerlendirmelerde bulunulmadan konu anlatımı yapılmıştır.

Araştırmanın İkinci Alt Problemine Yönelik Bulgular

İncelenen 4 ders kitabında Osmanlı kategorisi toplam 22 kez çetelenmiştir. Kategoride yer alan ifadelerin pozitif, negatif ve nötr olarak kullanımlarını gösterir Tablo 2'de verilmiştir:

Tablo 2. Osmanlı Kategorisinin Pozitif, Negatif ve Nötr Kullanımına Göre Frekans ve Yüzdeler Dağılımı

Kategori	Pozitif	Negatif	Nötr	Toplam
	f (%)	f (%)	f (%)	f (%)
Osmanlı	0	14 (63,63)	8 (36,36)	22 (100)

Tablo 2'ye göre Osmanlı kategorisinde 22 çeteleme yapılmıştır. Buna göre pozitif ifadeye hiç rastlanmamıştır. %63,63 oranında negatif ve %36,36 oranında nötr çeteleme yapılmıştır. Bu çeteleme sonucunda Osmanlı kategorisinde tespit edilen negatif ifadeler aşağıda sunulmuştur:

Önünüzdeki liste Osmanlı yönetimi esnasında Mısır'ın durumunu açıklamaktadır:

[Önce güzelce okuyun. Sonra sınıflayarak aşağıdaki tabloya yerleştirin.]

Hurafeler yönetimi.

Emniyetsizlik.

Ziraatta, sanayide ve ticarete durgunluk.

Eğitimde gerileme.

Salgın hastalıkların yayılması.

Siyasî Durum	İktisadî Durum	Sağlık Durumu	Eğitim Durumu

(1. Kitap, s.12)

Osmanlılar Mısır'ı dış dünyadan izole ettiler. Mısır'ın durumu geriledi. Vergiler arttı. Endüstri, ziraat ve ticaret geriledi. Emniyet düzensizleşti. Eğitim ihmal edildi. Hurafeler egemen oldu. Sağlık planları ihmal edildi. Avrupa medeniyette büyük adımlar atarken Mısır'da salgınlar insanları yok etti. ... (Osmanlı Sultanı'nın gözü görevini yapan Hurşid Paşa, Mısır Valisi idi). Askerleri yağma ve tahrip ile geçiniyorlardı. Halk ve liderleri kızgındılar. ...Hükümetin, kendilerine Mısırlı olmayan Çerkez Türk subaylarına davrandığı gibi davranmasını istediler. ...O esnada, Osmanlı Sultanı, Urabi isyanını ilan etti. (3. kitap, s.17-25).

Yukarıda alıntılanan metinde Mısır'ın medeniyet dâhil her alanda geri ve bakımsız kaldığı belirtilmektedir. Bu geri kalış Osmanlı Devleti'nin Mısır'daki varlığı ile açıklanmaktadır. Osmanlı askerlerinin halkı yağmaladıkları, Osmanlı ordusundaki Mısırlıların milliyetleri sebebiyle negatif ayrımcılığa maruz kaldıkları anlatılmaktadır. Halkın liderlerine vurgu yapılmış ve zalim ile sabrının sonuna gelmiş tepkili mağdurdan oluşan iki kutuplu bir tablo resmedilmiştir.

Halkın ve liderlerinin tepkisine vurgu yapıldıktan sonra ilerleyen sayfalarda bu gidişata dur demek için Mısır ordusunda bir subay olan Urabi Paşa'nın halk ile birlik olarak Osmanlı valisine gidişleri bir devrim tablosu olarak tasvir edilmiştir. Konu ile ilgili metin aşağıda sunulmuştur:

Öğrenci: Urabi ihtilali nasıl oldu?

Öğretmen: Halk, Ahmed Urabi'nin etrafında toplandı. (Ülkenin) Yabancı nüfuzundan kurtarılmasında ona güvendiler. Sonra Ahmed Urabi arkadaşlarıyla birlikte Abidin meydanına yöneldi. Miladî 9 Eylül 1881 Cuma. (Meydan) Halk tarafından kuşatıldı. Şekil (5) Hidiv Tevfik ve yanındaki İngiliz Konsolosu öne çıktı. Urabi'ye "ordunuzla burada hazır bulunmanızın sebebi nedir?" dedi. Urabi "ordunun ve milletin talebini arz için geldik" diyerek cevapladı. Hidiv reddetti: "Bu istek için hakkınız yoktur. Ben ülkenin hidiviyim ve siz ihsanlarımızın kulu olmaktan başka bir şey değilsiniz." Sonra çiftçi, fâsih, cesur Urabi iman kuvveti ile şu ölümsüz cümleyi söyledi: "Allah bizleri hür olarak yarattı, miras veya mal olarak değil. Allah kendisinden başka ilah olmayandır. Bugünden sonra biz miras ve kul olmayacağız", Hidiv, Ahmed Urabi'nin taleplerini kabul etmek zorunda kaldı: Riyad'ı vezirlikten azlet, askerlerin sayısını artır, parlamentoyu akdet (1. Kitap, s.24, 25).

Yukarıdaki metinde, tarihte Urabi Paşa isyanı olarak bilinen hareket bir devrim girişimi olarak sunulmaktadır. Ahmed Urabi'nin paşa unvanı ise

kullanılmamıştır. Bu durum paşalık unvanının Osmanlı ordusu askerlerine has bir unvan olmasıyla açıklanabilir. Urabi ile Osmanlı Valisi Hidiv Tevfik'in karşılaşma sahnesinde valinin yanında İngiliz konsolosu vardır. Sahne Osmanlı ile sömürgeci İngiltere'nin ittifakına vurgu yaparak Osmanlı'nın olumsuzlanması işlevini yerine getirmektedir. Vali ile Mısırlı subay arasında geçen diyalogda Osmanlı yönetiminin Mısırlıları kul, köle ve atalardan kalan miras olarak gördükleri belirtilmiştir. Böylece Mısırlı öğrencide Osmanlı'ya karşı olumsuz tavır geliştirilmesi planlanmıştır. Urabi'nin çiftçiliğine vurgu yapılması Mısır halkının ekseriyetle köylü olmasıdır. Böylece Urabi halk kahramanı olarak sunulmuştur. Metindeki milliyetçi söylemin dinî unsurlar ile de desteklenmesine dikkat edilmiştir. Nitekim din bugün de Mısır halkı için mühim bir meşruiyet kaynağıdır.

Metnin devamında İngiltere ile Osmanlı arasında ittifaka vurgu yapıldıktan sonra İngiltere'nin Mısır'ı vahşice ve şiddetle işgal ettiği anlatılmıştır.

Öğrenci: Böylece Urabi devrimi sona erdi mi?

Öğretmen: Tam tersi, İngiltere müdahale etti. İngiltere donanma gönderdi ve İskenderiyye'yi bombaladı. (İskenderiyye) Kalesini ve evlerini yıktı. İngiliz ordusu karaya indi ve halk onlara karşı direndi. Hidiv Tevfik, İngiliz korumasında İskenderiyye'deki reislik kasrına gitti. ... İngiliz donanması Süveyş Kanalı'na yöneldi. Port Said Limanı'ndan kanala girdi. İngiliz kuvvetlerini İsmailiyye'de indirdi. ...O esnada, Osmanlı Sultanı, Urabi'yi isyancı ilan etti. Böylece ordunun manevî ruhu zayıfladı. Bazı subayların ihaneti neticesinde İngilizler bir gecede Mısır ordusunun savunma hatlarını geçti. Hatta Urabi'nin Büyük Til'deki ordu karargâhına ulaştılar. Mısırlılar hezimete uğradılar. Sonra, ilerlediler hatta Kahire'ye girdiler. Böylece Mısır'da İngiliz işgali başladı (3. Kitap, s.25).

Yukarıdaki metinde Valinin İngiliz korumasında olduğu ve Osmanlı padişahının halk kahramanını isyankâr olarak ilan ettiği belirtilmiştir. Osmanlı için vahşet ve şiddet uygulayan, acımasız profili hiç çizilmemekle birlikte bu işi yapanlarla müttefik olduğu vurgulanarak olumsuzlanmıştır. Hezimete uğrayan Urabi'nin askerleri değil, Mısırlılar olarak gösterilmiştir.

Araştırmanın Temel Problemine Yönelik Bulgular

Osmanlı kategorisine dair çetelemelerin Türkiye ve Mısır ders kitaplarındaki yüzdeler dağılımları 3'te verilmiştir:

Tablo 3. Osmanlı alt Kategorisinin Türkiye ve Mısır'a göre yüzdeler dağılımlarının karşılaştırılması

Kategori	Tr	Mısır	Tr	Mısır	Tr	Mısır	Tr	Mısır
	Pozitif		Negatif		Nötr		Toplam	
	(%)	(%)	(%)	(%)	(%)	(%)	(%)	(%)
Osmanlı	33,33	0	2,70	63,63	63,96	36,36	100	100

Tablo 3'e göre Türkiye ders kitaplarında Osmanlı kategorisi hakkında %33,33 oranında pozitif söylem kullanılmışken, Mısır ders kitaplarında hiç pozitif söylem kullanılmamıştır. Bu kategoride Türkiye ders kitaplarında %2,70 oranında negatif söylem kullanılmışken, Mısır ders kitaplarında bu oran 63,63'tür. Mısır ders kitaplarında 23,57 kat daha fazla olumsuzlama yapılmıştır. Aynı kategoride Türkiye ders kitaplarında %63,96 oranında nötr söylem kullanılırken, bu oran Mısır ders kitaplarında %36,36'dır. Türkiye ders kitaplarında Mısır ders kitaplarına göre 1,76 kat daha fazla nötr söylem kullanılmıştır.

Sonuç, Tartışma ve Öneriler

Türkiye'nin Osmanlı Devleti'ne yaklaşımında daha çok yansız söylem hâkimdir. Bununla birlikte olumlu söylem olumsuz söyleme göre daha baskındır. Mısır'da Osmanlı Devleti hakkında tamamen olumsuz söylem hâkimdir.

Kurşun (2011), araştırmasında II. kademe 3. sınıf sosyal bilgiler ders kitabında Osmanlı'nın varlığının 2007-2008 senesi ders kitabında fetih olarak geçerken 2010-2011 eğitim öğretim senesi kitabında saldırı olarak değiştirildiği ve Osmanlı hakkında negatif algının yer aldığını saptamıştır. Söz konusu sonuçlar bu çalışmada incelenen ders kitapları için de geçerlidir. Ancak bu çalışmadaki ders kitaplarında konu başlığında Osmanlı'nın Mısır'ı ele geçirmesi fetih olarak ele alınırken, konu anlatımında saldırı olarak belirtilmiştir. Konu başlığı ile içerik arasındaki uyumsuzluk Kurşun'un incelediği ders kitabında düzeltilmiş, her iki kısımda da saldırı ifadesi tercih edilmiştir. Dolayısıyla Osmanlı'ya yaklaşım konusunda sonraki yıllarda basılan ders kitaplarında mühim bir farklılık meydana gelmemiştir.

Uysal (2011), araştırmasında Mısır ders kitaplarında Osmanlı döneminin olumsuzlandığı sonucuna ulaşmıştır. Bu sonuç, bu araştırmanın da sonuçlarıyla uyumludur. Nitekim ders kitapları üzerinde yapılan içerik analizinde Osmanlı kategorisinde ders kitaplarının tamamen olumsuzlama yaptığı saptanmıştır.

Yılmaz ve Osmanoğlu (2009), çalışmalarında Mısır sosyal bilgiler ders kitaplarında Mısır'ın sosyal, siyasî, ekonomik, sağlık, dinî ve askerî gerilemesinin tek sebebinin Osmanlı Devleti idaresi olarak gösterildiği, Türk imajının olumsuz olarak tasvir edildiği sonucuna ulaşmışlardır. Söz konusu araştırmanın sonucuyla bu araştırmanın sonuçları örtüşmektedir. Nitekim yapılan içerik analizinde Osmanlı kategorisinin tamamen olumsuzlandığı sonucuna varılmış, hiç olumlu ifadeye rastlanılmamıştır. Çalışmalarda ortaya çıkan bu ortak sonuçlar çerçevesinde Mısır ders kitaplarındaki Osmanlı-Türk aleyhtarlığını önlemek üzere Türkiye Cumhuriyeti Devleti'nin ilgili makamları harekete geçmeli, Mısır ders kitaplarında Osmanlılar-Türkler hakkında barışçıl söylemlerin kullanılması sağlanmalıdır. 2008'de Türkiye ile 22 Arap ülkesi arasında IRCICA koordinatörlüğünde barışçıl ders kitaplarının yazımı için başladığı söylenen çalışmalar, ilerleyen zamanlarda gerçekleştirilmelidir.

Ancak bu noktada karşılaştırmalı eğitimin, ötekinin dönüştürülmesini amaçlamadığı unutulmamalıdır. Gerçekler tahrif edilmeden barışçıl söylemlerin tesis edilmesi gerçekleştirilmelidir.

KAYNAKLAR

- Bakkar, N. A. (1985). *Qualitative Aspects of Egyptian Social Studies Textbooks*. University of Illinois at Urbana-Champaign). *ProQuest Dissertations and Theses*, 138 p. 1985. <http://search.proquest.com/docview/303380810?accountid=12251> 20.12.2008 tarihinde alınmıştır.
- Bıyıklı, K. (2006). *Batı İşgalleri Karşısında Türkiye'nin Ortadoğu Politikaları – Atatürk Dönemi*. İstanbul: Gökkuşbu.
- Cevizli, N. (2004). *Osmanlı Döneminde Arap Coğrafyasının Edebî ve Kültürel Yönden Geri Kalmışlığı İddiaları: Mısır Eyaleti Örneği. Birinci Ortadoğu Semineri*. Elazığ: Fırat Üniversitesi Orta Doğu Araştırmaları Merkezi.
- Demirel, Ö. (2006). *Öğretme Sanatı*. Ankara: PegemA.
- Ergun, M. (1985). *Karşılaştırmalı Eğitim*. <http://www.egitim.aku.edu.tr/kegitim.pdf> 25.04.2007 tarihinde alınmıştır.
- Evcioğlu, K. (2005). *Amerika Birleşik Devletlerinin Büyük Ortadoğu Projesi: Alfa-Kaos-Omega-Tapınak*. İzmir: Umay Yay.
- Fare'a, H. M., Samer, M. S., Sa'ad, S. M. F., Mamdoh, M. R. K., Hajjace, A. A. (2007a). *Derâsât al-Ejtema'îyya, al-Mavared wa'l-Shakhseyyât, al-Saff al-Sades, al-Fasl al-Derâse al-Awwal*, al-Kahera: Wuzarat al-Tarbeyya wa al-Ta'lem.
- Fare'a, H. M., Samer, M. S., Sa'ad, S. M. F., Mamdoh, M. R. K., Hajjace A. A. (2007b). *Derâsât al-Ejtema'îyya, al-Mavared wa'l-Shakhseyyât, al-Saff al-Sades, al-Fasl al-Derâse al-Sane*. al-Kahera: Wuzarat al-Tarbeyya wa al-Ta'lem.
- Gökçe, O., (2006). *İçerik Analizi, Kuramsal ve Pratik Bilgiler*. İstanbul: Siyasal Kitabevi.
- İnal, K. (2004). *Eğitim ve İktidar*. Ankara: Ütopya.
- Kolukısa, E. A., Tokcan, H., Akbaba, B. (2006). *İlköğretim 6. Sınıf Sosyal Bilgiler Ders Kitabı*. Ankara: A Yayınları.
- Kurşun, Z. (Tarihsiz). *Uluslararası İlişkilerde Bir Araç Olarak Tarih Yazımı: Mısır Ders Kitaplarındaki Değişim Üzerine Tenkitçi Bir Yaklaşım*. <http://www.ordaf.org.tr> 04.07.2010 tarihinde alınmıştır
- Memiş, E. (2002). *Kaynayan Kazan Ortadoğu*. Konya: Çizgi.
- Pingel, F. (2004). *Avrupa Evi: Ders Kitaplarında 20. Yüzyıl Avrupa'sı*. Çev.: Nurettin Elhüseyni. İstanbul: Toplumsal Tarih Vakfı.
- URL,1: *Dünya Bülteni*, <http://www.dunyabulteni.net> 25.04.2011 tarihinde alınmıştır.
- URL,2: *Central Intelligence Agency*, <https://www.cia.gov/library/publications/the-world-factbook/geos/eg.html> 04.04.2013 tarihinde alınmıştır.
- Uysal, A. (2011). *Ortadoğu'da Türkiye Algısı: Mısır Örneği, Stratejik Düşünce Enstitüsü*. Ankara.
- Yılmaz, A. ve Osmanoğlu, A. E. (2009). *Mısır ders kitaplarında Türk imajı. IV. Sosyal Bilimler Eğitimi Kongresi 7-9 Ekim 2009, İstanbul Bildiri Kitabı*, 2, 46-53, İstanbul.